

УДК 81'255:778.535

ІНВЕКТИВНО МАРКОВАНІ КОМПОНЕНТИ У «ВІДКРИТОМУ ЛИСТІ» ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

Маслова Г.М., асистент
кафедри російської філології та перекладу
Маріупольський державний університет

У статті розглядається інвективна лексика у відкритих листах, її види (експліцитна та імпліцитна інвектива). Подається класифікація помилок у процесі машинного перекладу даних лексичних одиниць за допомогою комп'ютерної програми «Pragma»; визначається адекватність і варіативність перекладу інвективно маркованих одиниць.

Ключові слова: інвектива, відкритий лист, експліцитність, імпліцитність, адекватність перекладу.

В статье рассматривается инвективная лексика в открытых письмах, ее виды (эксплицитная и имплицитная инвектива). Подается классификация ошибок в процессе машинного перевода данных лексических единиц посредством компьютерной программы «Pragma»; определяется адекватность и вариативность перевода инвективно маркированных единиц.

Ключевые слова: инвектива, открытое письмо, эксплицитность, имплицитность, адекватность перевода.

Maslova H.M. INVECTIVE LABELED COMPONENTS IN «AN OPEN LETTER» AS AN OBJECT OF TRANSLATION

The article deals with invective lexis in an open letters, its types (explicit and implicit invective). Served classification of errors during machine translation of lexical units by the computer program «Pragma»; determined the adequacy and variability translation invective labeled components.

Key words: invective, open letter, explicitness, implicitness, translation adequacy.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації на сучасному етапі виступають однією з найважливіших форм існування соціально-мовного середовища та відображення соціокультурної дійсності, є потужним засобом формування громадської думки, надання регулятивного впливу та здійснення соціального контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публіцистичні жанри, зокрема «відкритий лист», стали невід'ємною частиною не лише суспільного життя України, а й обов'язковим атрибутом комунікативної діяльності сучасного українського суспільства. Розробку проблеми жанрів публіцистичного стилю здійснювали М.М. Бахтін, В.В. Демет'єв, Е.В. Чепкіна, Е.М. Виноградова, А.Н. Акопов, П.С. Карасьов та багато інших вчених.

Огляд наукових джерел свідчить про нез'ясованість і невивченість проблеми диференційних жанрово-стилістичних рис «відкритого листа» в українській публіцистиці, особливостей перекладу інвективно маркованих компонентів тексту «відкритих листів», які на сьогодні мають надзвичайно високий рівень комунікативної продуктивності, що втілюється в стратегію маніпуляції свідомістю реципієнта та інших учасників багатопольової комунікації, але залишаються на

периферії наукових досліджень і пошуків. З огляду на цей факт виникає нагальна потреба дослідити адекватність та можливості перекладу інвективних мовних одиниць та ступінь їхньої варіативності при перекладі. Саме в цьому вбачається актуальність представленої дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні ступеня адекватності перекладу «відкритих листів» за допомогою комп'ютерної програми «Pragma» зі збереженням інвективно маркованого мовного компонента, вияві недоліків та огріхів автоматичного перекладу на різних рівнях мови, встановленні варіативного потенціалу перекладу інвектив.

Об'єктом вивчення є україномовні інвективно марковані елементи у «відкритих листах» з Інтернет-мережі. Предметом дослідження є машинний переклад інвективно маркованих мовних одиниць у «відкритих листах» з української мови на російську.

Виклад основного матеріалу. У сучасному політичному дискурсі представлений надзвичайно широкий набір явищ, що реалізують мовну агресію. До розряду таких явищ можна віднести й інвективні тактики. Під даним терміном розуміється сукупність спланованих агресивних мовленнєвих дій, які

здійснюються за допомогою експресивних, негативно оцінних одиниць, що відтворюють своєю семантикою певний соціальний анти-деал, який має на меті зниження соціального статусу і, можливо, нанесення психологічної шкоди об'єкту.

Інвективна лексика – слова і словосполучення, які використовуються як засіб вираження різко негативної оцінки, засіб огуди і паплюження осіб, предметів і явищ дійсності [1, с. 183].

План змісту висловлювання складається з кількох різних шарів, те чи інше твердження може бути як явним, так і прихованим.

До експліцитності як до текстової категорії відносяться такі твердження, зміст яких можна встановити з поверхневої форми висловлювання. Експліцитний зміст дійсно виражений, сформульований, достатньо зрозумілий, точний у висловлюваннях, який не залишає сумніву щодо змісту. У кожному конкретному випадку виявлення експліцитних інвектив (слів, словосполучень, інколи речень) ці одиниці мають об'єктивне значення, але при певному групуванні з іншими лексемами, змінюючи своє значення, набувають оцінного характеру, утворюють нову естетичну реальність, відтворюють авторську оцінку описаних подій, явищ, ставлення до суб'єкта.

Щодо відкритого листа, то він через безпосереднє звернення до позначеного адресата має на меті висловити ідеї, важливі для суспільства в цілому або для якогось конкретного соціального прошарку та/або поставити в дуже гострій, гранично відвертій, високоемоційній формі питання, що мають суспільне значення; автор буде намагатися привернути змістом свого листа увагу широкого кола читачів, винести актуальну проблему на обговорення громадськості, тим самим спонукати адресата та громадськість до невідкладних, активних дій. Такі листи здебільшого вмотивовані необхідністю терміново втрутитися в хід справи, ситуацію, процес, долучитись до розв'язання проблем, невирішеність яких може призвести до небажаних наслідків для окремих людей, групи, суспільства чи держави в цілому.

Через те, що у відкритих листах порушуються важливі соціально-політичні, економічні, побутові проблеми, які мають широке суспільне значення, експліцитна інвективна лексика буде мати характер гострого, лайливого, образливого мовлення, емоційно-експресивно забарвленого, що має певні цільові установки, зокрема викликати зворотну реакцію адресата.

Дуже частим є використання зниженої розмовної лексики, яка посідає чи не першу позицію серед стилістично маркованих одиниць мови, що мають значний емоційний вплив на реципієнта. Наприклад, автори вдаються до використання лексичних одиниць із субмов, із аргі кримінальних злочинців: *«Саме з цієї причини ви взяли під свій «дах» двох звільнених керівників обласних партійних організацій»*. Лексична одиниця «дах» використана не у своєму прямому значенні, а з метою викриття дій людини, яка намагається вирішувати різні питання не з законної точки зору, а тому що взяв шефство над ними.

Дуже поширеним є вживання слів та словосполучень з протилежним значенням або в непрямому, найчастіше сатиричному значенні, які експліцитно виражаються за допомогою лапок: *«Сьогодні я прочитав відкритого листа від «лідерів» органів студентського самоврядування»*. Простежується негативне ставлення до студентської влади, слово «лідерів» вказує на плумливий настрій автора щодо статусу студентів; *«Замість того, щоб підтримати Дарину, представники студентського «самоврядування» підтримали Табачника»*. Згідно з правилами пунктуації назва органів самоврядування не береться у лапки, але автор листа навмисно вдруге намагається образити активістів у такий спосіб, вказуючи на те, що вони зовсім не лідери і, тим більш, ніяке не самоврядування.

Наступне місце з використання експліцитної інвективи належить дієсловам із засудливою семантикою або з прямо негативною оцінкою: *«Підписом під заявою студентське самоврядування зганьбило всіх студентів політеху»*. Дієслово «зганьбити» навіть без контексту емоційно-негативно впливає на свідомість читачів і викликає досить неприємні почуття до тих чи інших осіб. Використана адресантом дана принижувальна лексема формує негативне ставлення до усього самоврядування університету.

«Ви ж все продали, зруйнували, а тепер взяли за нас» – як і попередній лист, насичений роздратуванням, невдоволенням, засудженням дій політичних лідерів, які не тільки розповсюджують свою владу на багатство країни, а вже й створюватимуть складні умови життя для людей. Лист наповнений несхваленням відносно роботи правителів, є дуже емоційно забарвленим.

На увагу заслуговує вживання негативно забарвлених фразеологізмів, які в різних частинах листа мають одне й те саме зна-

чення: 1. «Скільки ще влада водитиме за ніс простих киян?», 2. «Ртуть не має характерного запаху, і це дозволяє роботодавцям створювати міф про безпечність умов праці на непридатній території». Значення це просте – вводити в оману, дурити та обманювати чесних людей з метою якихось певних вигод. Використовуючи дані ідіоматичні зрощення та риторичне питання (щоб докорити або зачепити адресата), автор намагається більш емоційно змалювати правдиве ставлення влади і роботодавців до простих мешканців столиці та має на меті достукатись до посадовців, які взялися керувати країною, але насамперед переслідують свої корисливі цілі.

Дуже часто автори утворюють інвективні оказіональні (навмисно створені) каламбурні лексеми, що спрямовані на приниження образу адресата. Перетворення прізвища на загальну назву є досить розповсюдженим методом створення оказіоналізмів: «... «януковичі» приходять та йдуть, а закон та відповідальність за його порушення – залишаються».

Спостерігається основна мета використання інвективної лексики – привернення уваги читача, висміювання певних суспільних і особистісних недоліків, вад, критика і розвінчання відомих політиків, посадовців, можновладців, іронізування над ними, осуд негідних дій, вчинків тощо [1, с. 184].

Велику роль у тексті відіграє імплікація змісту, яка виникає внаслідок того, що певна частина смислового змісту не отримує формального вираження, хоча так чи інакше воно актуальне для висловлювання і нерідко відноситься до його сутнісної сторони. Тим не менш, зміст тексту завжди так чи інакше проявляється в його формі.

«Прихованість» допомагає замаскувати негативні значення висловлювання, зробити інвективу (образу) імпліцитною, неявною, при цьому негативність номінацій і оцінок однозначно розуміється носіями мови, сприймається як образа, але не підпадає під юридичну кваліфікацію даного явища як образи.

У цьому сенсі дуже характерними є «відкриті листи», однією з особливостей яких можна вважати непрямую інвективність – викриття будь-яких осіб, негативне оцінювання їхніх дій, яка виражається не прямо, а за допомогою специфічних мовних прийомів. Ступінь інвектогенності текстів «відкритих листів» може бути різним: від майже відкритих звинувачень до тонких натяків образливого характеру на чийсь адресу.

Засобів відкритого вираження агресивності предостатньо, але, як правило, вони не заохочуються суспільством. Тому існує «великий арсенал імпліцитних прийомів, за допомогою яких мовець може виразити негативне ставлення до адресата» [2, с. 8]. Таких прийомів існує безліч. Наприклад, використання псевдоімперативів для вираження загрози, використання питань, мета яких – дорікнути або зачепити адресата, гіперболізація для вираження негативної оцінки діяльності адресата, використання часток для вираження несхвалення, недовіри, докору, вживання асоціацій, оскільки вони співзвучні з іншими грубуватими словами, що, звичайно ж, впливає на слухача імпліцитно, даючи підсвідомо оцінку цій події, особі тощо.

Людам часто властиве дихотомічне сприйняття світу. Це розділення його на взаємовиключні альтернативи: гарний – поганий, свій – чужий, друг – ворог, «хто не з нами, той проти нас» та ін. Свій – звичайно, хороший, друг, чужий – поганий, він – ворог. Образ ворога – одне з фундаментальних понять суспільної свідомості. Конструювання і впровадження ілюзорного ворога – основа маніпулювання широкими масами. Оцінки обставин, явищ, особистостей нерідко замінюють логічну аргументацію; точніше, коли розраховані на емоційне сприйняття читачами, самі набувають характеру аргументів (або псевдоаргументів): «З ким ти – з підлістю та рабством чи зі справжніми людськими цінностями – роблять наше життя значущим». Це універсальний атрибут відволікаючих і перенацілювальних впливів. Неправді легко вірять, оскільки створена нею картина світу надзвичайно проста, зрозуміла і зручна для орієнтації, і достатньо зробити людину «ворогом» в очах громадськості, щоб «поставити хрест» на його політичній кар'єрі.

Розподіл лідерів правлячих політичних сил на «добрих – поганих» також спостерігається в наступному прикладі: «Мужність та єдність чесних людей – це те, чого боїться кожний диктатор, це те, що змінює режими». Автор ототожнює свої дії з чесністю та мужністю, закликає до єдності. Використання авторами подібних узагальнювальних методів змалювання дійсності (*кожний диктатор*) дає змогу читачам зіставляти описані явища з реальністю. Тобто імпліцитний зміст промови донесений до свідомості широких мас, він простий і зрозумілий, одночасно спрямований на осуд і образу політичних опонентів.

Розповсюдженим засобом вираження інвективи є написання відкритих листів із гостро іронічними судженнями: «*Водночас, юні самоуправлінці промовчали щодо студентів-колеґ у Києві*». Глузлива форма слова від «самоуправління» свідчить про те, що автор замінює істинний зміст, створюючи іронічне відчуття. Демонструється негативна позиція автора з метою надання осудливого характеру описаним особам.

Створений текст розглядається як єдність експліцитних та імпліцитних (неявних) значень, це нерозривна єдність вираженого і того, що мається на увазі, семантики і прагматики [3, с. 532]. Експліцитність не може існувати окремо від імпліцитного вираження певного судження в тексті. Він – складна єдність, яку важко поділити на окремі частини. Тому дуже часто зустрічається співіснування прихованого та явного, завуальованого та відкритого, експліцитних та імпліцитних елементів.

Через те, що відкритий лист за деякими рисами ближче до публіцистичного дискурсу, відмінними його рисами є експресивність та маніпулятивність. Але в той же час орієнтованість публіцистичних текстів на широке коло читачів обмежує їхніх авторів у виборі мовних засобів вираження експресії, зокрема накладає певну заборону на використання образливої лексики – основного маркера інвективної спрямованості тексту. Тож виникає необхідність у застосуванні різноманітних лінгвістичних прийомів, що дозволяють, з одного боку, приховувати окремі ділянки інформації, а з іншого, – зробити їх більш виразними з метою залучення уваги читача та формування у свідомості певної моделі сприйняття будь-якого явища. Все різноманіття такого роду лінгвістичних прийомів і входить у поняття імпліцитної інвективи.

Комп'ютеризація інформаційної сфери стимулювала розвиток нового напрямку прикладної лінгвістики – комп'ютерної, до компетенції якої входить лінгвістичне забезпечення функціонування інформації в автоматизованих системах різних типів. У мовознавців та програмістів з'явилося спільне завдання – створення спеціальних словників і граматики, написаних у вигляді алгоритмів. Сьогодні в цій галузі здійснено чимало трудомісткої роботи: укладено словники різних типів (орфографічні, перекладні, синонімів), розроблено програми-перекладачі різних текстів, створено комп'ютерні редактори тощо. Машинний переклад текстів – одна з найцікавіших і найпотрібніших сучасних інформаційних технологій.

Якість перекладу залежить від тематики й стилю початкового тексту, а також грама-

тичної, лексичної, синтаксичної спорідненості мов, які перекладаються. Машинні перекладацькі системи можуть бути лише допоміжним засобом фахівців різних профілів і не можуть замінити людей-перекладачів. У першу чергу, це пов'язано з тим, що в більшості випадків машинний перекладач не може здійснити повністю адекватний переклад з однієї мови на іншу, й машинний переклад тексту дуже сильно поступається перекладу людиною, потребуючи подальшої доробки.

При машинному перекладі відкритих листів з інтернет-ресурсів з інвективними компонентами було виявлено та розкласифіковано випадки абсурдного перекладу: 1) переклад фразеологічних одиниць; 2) переклад авторських новотворів (оказіоналізмів); 3) використання при перекладі прямого значення слова (буквальний переклад); 4) переклад міжмовних омонімів; 5) заміна елемента словами іншої частини мови.

Центральне місце в описі фразеологізмів-відповідностей посідає проблема еквівалентного відтворення значень образних одиниць фразеологізмів. Семантика таких одиниць є складним інформативним комплексом, що має як наочно-логічні, так і конотативні компоненти (у даному випадку – негативної оцінки). Укр. «...звертався й до шановної пані, також ні пари з вуст...» // рос. «...также ни пары из уст...». Переклад був здійснений на основі перекладу кожного елемента фразеологізму окремо, тому повністю втрапився зміст тексту, а з ним – й інвективність речення. Вдалим відповідником даному фразеологізму в російській мові може бути «...как воды в рот набрала...», який задовільнює мовленнєві цілі адресата.

Переклад авторських новотворів є одним із важких питань у теорії перекладознавства. Певні okazіональні утворення, зрозуміло, не мають відповідників у мові перекладу. Тому, щоб переклад таких одиниць був адекватним, перекладачу слід користуватися ситуативним контекстом, з якого й витікає зміст новотворів. На жаль, комп'ютер позбавлений такої можливості аналізувати значення слів. Абсурдним виявився й переклад okazіоналізму, утвореного лексико-синтаксичним способом в українській мові, який не знайшов відповідників у мові перекладу: укр. «...не виходьте зі своїми «протівсіхами»...» // рос. «...не выходите со своими «протівсіхами»...». Переклад традиційним способом мав базуватися на калькуванні, в результаті якого повинно було з'явитися рос. «протіввсехами», яке б зберегло емоційне

навантаження і психологічний настрій адресата, які втрачаються під час машинного перекладу.

Комп'ютерні перекладачі характеризуються здатністю підбирати той еквівалент при перекладі, який є найчастіше вживаним у мові перекладу або використовувати пряме значення перекладуваної одиниці. У такий спосіб втрачається емоційне забарвлення лексем, їхнє експресивне навантаження, а інколи й взагалі змінюється зміст речення [4, с. 103]: укр. «...отримавши Ваш черговий № 2 «Пасіки...» // рос. «...получив Ваш дежурный № 2 «Пасеки»». Машинний перекладач системи «Pragma» як еквівалентну одиницю до слова укр. «черговий» підібрав рос. «дежурный», яка є, з точки зору вживання, найчастіше використовувана. Але для даного контексту обрана одиниця є недоречною, бо йдеться про номери журналу, які виходять до друку за певною послідовністю, тож слід було вжити російський відповідник «очередной».

Міжмовна омонімія – одне з важких прикладних завдань лінгвістики, яке постає при перекладі текстів різних стилів. Через спорідненість української та російської мови, через підсвідоме перенесення чи накладання ознак однієї мови на іншу з'являються повністю або частково збіжні за вимовою та формою, але розбіжні за значенням слова двох контактних мов. Труднощі, викликані даною проблемою, інколи важко подолати навіть професійним перекладачам у процесі фахової діяльності, оскільки різниця в семантиці міжмовних омонімів може коливатися від незначних семантико-стилістичних відтінків до протилежного антонімічного значення. При машинному перекладі були допущені помилки в розрізненні міжмовних омонімів: укр. «...владі, заснованій на примусі, рано чи пізно приходить кінець...» // рос. «...власти, основанной на примусе, рано или поздно приходит конец...». Автор українського тексту відкритого листа має на увазі неправомірність дій влади, яка характеризується змушуванням народу та політичних лідерів до виконання тієї чи іншої дії, яку вважає за належне, на свій розсуд. Машинний перекладач замість потрібного еквіваленту з вказаною семантикою використав лексему з російським значенням «нагрівальний прилад», що призвело до появи абсурдного значення використаної автором листа інвективи.

Автоматичний переклад супроводжується також помилками на синтаксичному рівні, а саме заміною слів мови оригіналу певної частини мови абсурдними відповідниками з

інших. Прикладом перекладу відкритого листа з інвективними компонентами, де елементи речення мови оригіналу перетворилися на набір слів у мові перекладу, є наступний лист: укр. «...небажання розмови я не можу сприймати інакше, як звичайнісіньке боягузтво...» // рос. «...нежелание разговора я не могу воспринимать иначе, как обычный трус...». Машинний перекладач вдався до перефрази інвективного елементу, замінивши прикметник з абстрактним іменником на конкретне позначення особи, що призвело до повної втрати змісту речення, неузгодженості компонентів речення та втрати емоційно-експресивного навантаження.

Висновки. Інвективна лексика здебільшого розглядається як чинник сугестологічного (навіювального) впливу в комунікативному процесі, яка має не тільки комунікативну, але й соціально-психологічну функцію, і здатна втілювати оцінну інформацію. У відкритих листах інвектива має дуже високий ступінь емоційності, який досягається використанням авторами лайливих, згрубілих, знижених за семантикою лексем.

Будь-який текст, особливо відкритий лист, містить, зокрема, таку інформацію, яка в принципі не може бути виявлена жодною інформаційною системою. Причиною цього нерозуміння є те, що людина розуміє і план вислову, і план змісту тексту, тоді як автоматичний перекладач «розуміє» (з тією чи іншою мірою глибини) тільки план вислову, і жодне лінгвістичне забезпечення, яким би потужним воно не було, не може допомогти системі зрозуміти до кінця зміст тексту, через що комп'ютерний переклад загалом інвективно маркованих елементів супроводжується великою кількістю помилок на різних рівнях мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Личность, речь и юридическая практика: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 10. Часть 1 / Под ред. Е.И. Дулимова Донской Юридический институт. – Ростов-на-Дону : Донской юридический институт, 2007. – 272 с.
2. Степко М.Л. Речевые средства выражения инвективных смыслов в жанре комментария публицистического дискурса : автореф. дис. на получение уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.Л. Степко. – Майкоп, 2008. – 22 с.
3. Русский язык: исторические судьбы и современность: III Междунар. конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы / Изд-во МГУ имени М.В. Ломоносова. – М. : Московский государственный университет, 2007. – 684 с.
4. Блехман М.С. Комп'ютерна лінгвістика / М.С. Блехман. – Харків : ХГУ. – 1997. – 153 с.